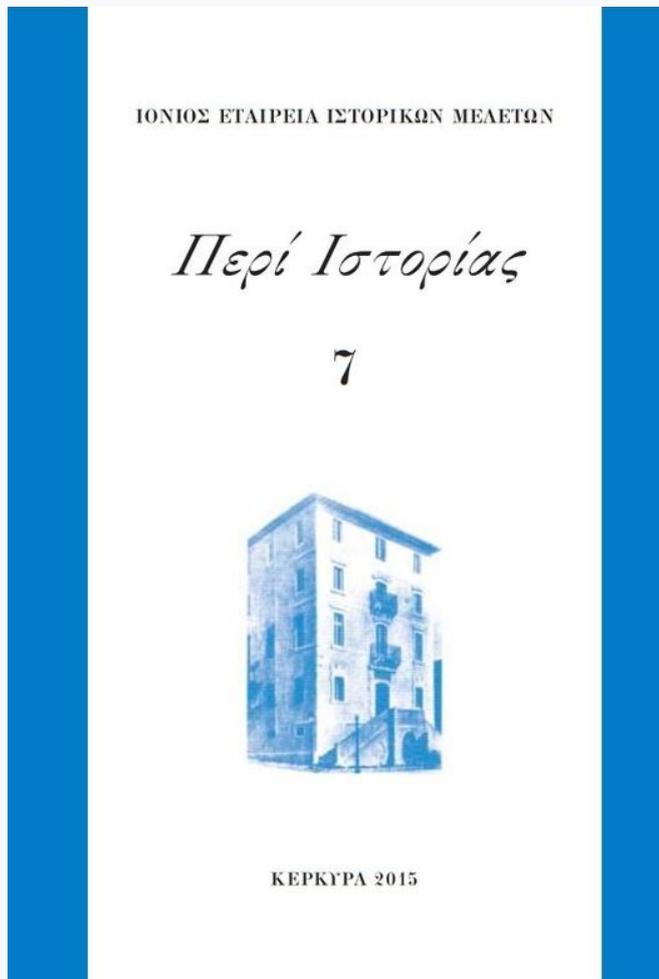

"Περί Ιστορίας"

Τόμ. 7 (2015)

Η Μονή της Παναγίας των Χαρίτων (Santa Maria delle Grazie) στη Ζάκυνθο (16ος-18ος αιώνας)

Απόστολος Γ. Κουρουπάκης

doi: [10.12681/p.i.24773](https://doi.org/10.12681/p.i.24773)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουρουπάκης Α. Γ. (2020). Η Μονή της Παναγίας των Χαρίτων (Santa Maria delle Grazie) στη Ζάκυνθο (16ος-18ος αιώνας). "Περί Ιστορίας", 7, 107-118. <https://doi.org/10.12681/p.i.24773>

Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝ (SANTA MARIA DELLE GRAZIE) ΣΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ, 160Σ-180Σ ΑΙΩΝΑΣ

Στη Ζάκυνθο, καθ' όλη τη διάρκεια της Βενετοκρατίας, το καθολικό στοιχείο δεν ήταν ποτέ πολυάριθμο και βρισκόταν περιορισμένο βασικά στην πόλη, αρχικά στον οικισμό του Κάστρου και σταδιακά στον Αιγιαλό. Ωστόσο, ο ευάριθμος πληθυσμός καθολικών του νησιού δεν εμπόδισε την ανάπτυξη μιας δραστήριας κοινότητας με σεβαστό αριθμό θρησκευτικών καθιδρυμάτων, προς όφελος ολόκληρου του νησιού. Παρά, λοιπόν, τον μικρό αριθμό του ποιμνίου στην πόλη της Ζακύνθου, στα μέσα περίπου της βενετικής κυριαρχίας, λειτουργούσαν τρεις μονές και πέντε ναοί σε δύο ενορίες, του Κάστρου και του Αιγιαλού.¹

Μια από τις δυτικές μονές που υπήρχαν στη Ζάκυνθο, ήταν αυτή της Santa Maria delle Grazie ή Παναγίας των Χαρίτων,² για την οποία ακόμα δεν γνωρίζουμε πολλά, αν και, απ' ό,τι φαίνεται, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο νησί ως εκπαιδευτικό αλλά και πνευματικό κέντρο. Η παρούσα μελέτη, λοιπόν, έχει σκοπό να ρίξει περισσότερο φως σε ένα θρησκευτικό κέντρο, το οποίο ίσως να είναι παράδειγμα λειτουργίας των λατινικών μονών στα Επτάνησα. Στο παρόν άρθρο γίνεται προσπάθεια να αξιοποιηθούν όλες οι μέχρι σήμερα γνωστές πηγές καθώς και ένας άγνωστος ιδιωτικός κώδικας, ο οποίος προσφέρει, μεταξύ άλλων, πληροφορίες και για τη

---

1. Για την εκκλησιαστική ιστορία της Ζακύνθου βλ. κυρίως Ν. Ζαχαρόπουλος, *Η εκκλησία στην Ελλάδα κατά τη Φραγκοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 174-177 και Σπ. Ασωνίτης, *Το νότιο Ιόνιο κατά τον όψιμο μεσαίωνα. Κομητεία Κεφαλληνίας, Δουκάτο Λευκάδας, Αιτωλοακαρνανία*, Αθήνα 2005. Ειδικότερα, βλ. Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, *Εκκλησία και κράτος στα Βενετικά Νησιά του Ιονίου πελάγους. Μαρτυρίες για τη δράση Ιταλών Φραγκισκανών Μισσιοναρίων από τα αρχεία της Propaganda Fide (17ος αιώνας)*, Αθήνα 2008, σ. 98, 115-116, 259-260. G. Hofmann, «La Chiesa Cattolica in Grecia (1600-1830)», *Orientalia Christiana Periodica*, τ. 2 (1936), σ. 168-174.

2. Η μονή αναφέρεται και ως πρώην del Loreto καθώς και ως Ευαγγελίστρια (Annunziata)· βλ. Α. Ζώης, *Ιστορία της Ζακύνθου*, β' έκδοση αναστατική, Ζάκυνθος 2005, σ. 328· Σπ. Δε Βιάζης, «Τα εγκαινία παλαιάς περιωνύμου εκκλησίας (Santa Maria delle Grazie)», *Αρμονία*, αρ. 17 (15 Σεπτεμβρίου 1904), σ. 249.

μονή αυτή. Οι υπάρχουσες πηγές μπορούν να μας διδάξουν πολλά για τη σημαντική αυτή μονή της Ζακύνθου, η οποία από την ίδρυσή της, το πρώτο μισό περίπου του 16ου αιώνα, έως και τα τέλη του 18ου είχε σημαντική παρουσία στο νησί. Μέσα από τις πηγές, λοιπόν, θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε όσο το δυνατόν πληρέστερα την ιστορία της για το διάστημα αυτό, μιας και από τις αρχές του 19ου αιώνα η μονή φαίνεται ξεκάθαρα πια ότι παρακμάζει και η πορεία και ο ρόλος της στη ζακυνθινή κοινωνία διαταράσσεται συνεχώς, έως τη στιγμή που διαλύεται εντελώς.

Η μονή της Santa Maria delle Grazie βρισκόταν στον Αιγιαλό της Ζακύνθου,³ στην παραλία δηλαδή, εκτός Κάστρου, και σύμφωνα με διάφορες εκδοχές αρχικά λειτουργούσε ως παρεκκλήσι που βρισκόταν επί μιας νησίδας,⁴ η οποία σταδιακά ενοποιήθηκε με τη στεριά. Η μονή ιδρύθηκε κατά πάσα πιθανότητα κατά το πρώτο μισό του 16ου αιώνα⁵ από Φρα-

3. «Αρκτικώς της πόλεως ταύτης κείται εξ αμνημονευτων χρόνων θείος τις καθολικός ναός [...]». Βλ. ΓΑΚ Ζακύνθου, φάκ. 1, υποφ. 6, σ. [1]. Έτσι ξεκινάει η αναφορά του γενικού αντιτοποτηρητή και κανονικού Ζακύνθου Διονυσίου Βολδού (Boldù) προς τον έπαρχο Ζακύνθου και το δημοτικό συμβούλιο της πόλης σχετικά με ζητήματα που αφορούσαν τον Διονύσιο Βολδού, ως εφημέριο του ναού της μονής, το 1860. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του συντάκτη της αναφοράς ότι στη μονή κατοικούσαν μοναχοί του Τάγματος των Δομινικανών, το οποίο είναι προφανώς λάθος, αφού ουδέποτε στη μονή κατοίκησαν μοναχοί αυτού του Τάγματος. Στη Ζάκυνθο οι Δομινικανοί διέθεταν ένα μοναστήρι, αυτό του Προφήτη Ηλία. Βλ. Λεωνίδας Ζώης, *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου*, τ. Α', Αθήνα 1963, σ. 224· Tommaso Violante O.P., *La Provincia Domenicana di Grecia*, Roma 1999, σ. 130. Ο Διονύσιος Βολδού ήταν κανονικός Ζακύνθου και απεβίωσε το 1869· βλ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., σ. 99. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στα ΓΑΚ Ζακύνθου για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στις συλλογές τους και την εν γένει βοήθεια των υπαλλήλων και της διεύθυνσης. Ευχαριστίες οφείλονται και στην κ. Κατερίνα Δεμέτη, διευθύντρια του Μουσείου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων, για τη βοήθειά της στην αναζήτηση σπάνιων ζακυνθινών τεκμηρίων και όχι μόνο.

4. Σπ. Δε Βιάζης, «Εγκαίνια», ό.π., σ. 249. Σύμφωνα και με τον Λεωνίδα Ζώη, το 1506 υπήρχε ένα μικρό παρεκκλήσι χτισμένο σε νησίδα, το οποίο ενώθηκε με το παρακείμενο μικρό μοναστήρι· βλ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., σ. 509-510.

5. Ντ. Κονόμος, *Εκκλησίες και μοναστήρια στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 1967, σ. 173. Ο Νικ. Κατραμής τοποθετεί χρονικά την ίδρυση του ναού το 1488, επί αρχιερατείας του Marco de Franceschi. Έπειτα, σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο ναός συνενώθηκε με το παρακείμενο μοναστήρι των Φραγκισκανών· βλ. Νικ. Κατραμής, *Φιλολογικά ανάλεκτα Ζακύνθου*, Ζάκυνθος 1880, σ. 455-456. Ο Βέλγος περιηγητής Jean Zuallart στο έργο του *Il devotissimo Viaggio di Gierusalemme: Fatto, e descritto in sei libri*, Ρώμη 1587, σ. 85-86, αναφερόμενος στο μοναστήρι παραδίδει μόνο ότι ήταν μικρό, ενώ δεν μας δίνει άλλες πληροφορίες για τη γενικότερη κατάσταση της εκκλησίας. Αναφέρει, ωστόσο, ότι η μονή κατοικείτο από τους μοναχούς Zoccolanti. Ο Johannes Cotovicus στο έργο του *Itinerarium Hierosolymitanum*

γκισκανούς μοναχούς, και συγκεκριμένα του κλάδου των Φραγκισκανών Τηρητών του Κανονισμού (Osservanti).⁶ Σύμφωνα με άλλες πηγές, η μονή υπήρχε ήδη από τον 14ο αιώνα, όταν παραχωρήθηκε, όπως και άλλοι ναοί και μονές, σε δυτικά θρησκευτικά τάγματα. Κατά τον ιστοριοδίφη Ντίνο Κονόμο ιδρύθηκε το 1544 από τα μέλη της Αδελφότητας⁷ του Santissimo Sacramento, μιας λαϊκής αδελφότητας που λειτουργούσε εντός του ναού της Παναγίας.⁸ Οι πληροφορίες του Παναγιώτη Χιώτη τοποθετούν την ίδρυση της μονής το 1506, οπότε, σύμφωνα πάντα με τον Χιώτη, ανοικοδομήθηκαν τόσο ο Άγιος Μάρκος στον φόρο όσο και άλλοι δυτικοί ναοί στο νησί.⁹

et Syriacum (Αμβέρσα 1619, σ. 50) αναφέρει ότι κατά την εκεί επίσκεψή του, το 1598, η μονή ήταν ικανοποιητικώς καλαισθητή. Οι περιηγητές George Sandys και Thomas Coryat στα κείμενά τους, το 1610 και 1613 αντίστοιχα, κάνουν απλώς αναφορά στη μονή. Άλλες πληροφορίες θέλουν τη μονή να έχει ιδρυθεί από τον επίσκοπο Φερδινάνδο των Μεδίκων μετά το 1525· βλ. Innocenzo da Modugno, *Cefalonia Cattolica*, Foligno 1903, σ. 72-73.

6. Γεράσιμος Παγκράτης, «Οι μονές των Φραγκισκανών Κοινοβιακών στα Βενετοκρατούμενα Επτάνησα», *Κεφαλληνιακά Χρονικά*, τ. 8 (1999), σ. 126· του ίδιου, *Εκκλησία και κράτος στα Βενετικά Νησιά*, ό.π., σ. 259.

7. Για τις αδελφότητες γενικά βλ. Ν. Γ. Μοσχονάς, «Θρησκευτικές αδελφότητες λαϊκών στα Ιόνια νησιά», *Σύμμεικτα*, τ. 7 (1987), σ. 193-204 και Σπύρος Καρύδης, «Λατινικές αδελφότητες στην Κέρκυρα στα χρόνια της Ενετοκρατίας (1386-1797)», *Εκκλησιαστικός Φάρος*, τχ. 34 (1990-1991), σ. 219-284.

8. Η αδελφότητα, σύμφωνα με την έκθεση του fra Giuseppe Sebastiani di Santa Maria, επισκόπου Ιερουπόλεως, κυβερνάται καλώς, εκλέγει έναν επίτροπο (gastaldo), έναν βικάριο και έναν γραφέα. Συγκεντρώνουν μεταξύ τους ελεημοσύνες και κάνουν λιτανείες κάθε Παρασκευή του Μαρτίου, την τελευταία ημέρα της Τεσσαρακοστής, και στο Γενέθλιο της Θεοτόκου. Συμμετέχουν στις λιτανείες της Μεγάλης Παρασκευής στο φρούριο και στην περιφορά του Corpus Domini, ενώ μετέχουν και στην πομπή των νεκρών μελών της αδελφότητας· βλ. Στέφανος Κακλαμάνης, «Σημειώσεις για τον Ζήωνα», *Ελληνικά*, τ. 62 (2012), σ. 74· Ντ. Κονόμος, *Ζάκυνθος. Πεντακόσια χρόνια (1478-1978)*. *Εκκλησιαστικά*, Αθήνα 1987, σ. 23. Λ. Ζώης, «Σωματείων Αγίας Δωρεάς», *Αι Μούσαι*, τχ. 133 (15 Οκτωβρίου 1898), σ. 903-905. Ν. Γ. Μοσχονάς, «Θρησκευτικές αδελφότητες», ό.π., σ. 198. Αναφορά στην αδελφότητα της Αγίας Δωρεάς, που λειτουργούσε στη μονή, κάνει και ο αποστολικός επιθεωρητής της Propaganda Fide monsignor Sebastiani, ο οποίος την επισκέφθηκε τη Μεγάλη Παρασκευή του 1667, λαμβάνοντας, μάλιστα, και μέρος στη λιτανεία της Μεγάλης Παρασκευής· βλ. *Viaggio e navigazione di monsignor Sebastiani F. Giuseppe di S. Maria, dell'Ordine de' Carmelitani scalzi: prima Vescovo di Hierapoli; e poi di Bisignano; et hoggi di città di Castello: nell'andare, e tornare dall'Arcipelago*, in Roma, per Domenico Ant. Ercole, MDCLXXXVII [=1687], σ. 136.

9. Π. Χιώτης, *Ιστορικά απομνημονεύματα Επτανήσου*, τ. ΣΤ', εν Ζακύνθω 1887, σ. 103. Ωστόσο, ο Χιώτης στον δεύτερο τόμο του έργου της ίδιας σειράς τοποθετεί την ίδρυση της μονής το 1544· βλ. *Ιστορικά απομνημονεύματα της νήσου Ζακύνθου*, τ. Β', εν Κερκύρα 1858, σ. 534.

Απ' όσα γνωρίζουμε για τη μονή, αντιλαμβανόμαστε ότι δεν ήταν ποτέ μεγάλη, άλλωστε κάτι τέτοιο δικαιολογείται και από το μέγεθος της λατινικής κοινότητας του νησιού. Είναι άγνωστος ο αριθμός των αδελφών που υπηρετούσαν στη μονή κατά περιόδους, αλλά πολύ πιθανόν να μην ξεπερνούσαν τους δέκα. Από την έκθεση του επισκόπου Giovanni Rossi, της 16ης Απριλίου 1642, είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ότι το 1642 στο μοναστήρι υπηρετούσαν δύο κληρικοί και ένας λαϊκός, οι οποίοι είχαν εισόδημα 150 ρεάλια.¹⁰ Στα μέσα του 17ου αιώνα, και συγκεκριμένα το 1658, εγκαταβιούσαν πέντε ή έξι μοναχοί. Μερικούς, μάλιστα, τους γνωρίζουμε και ονομαστικά: ο Matteo Buon από την Κρήτη, ο Αντώνιος από τη Σητεία, ο Egidio Lasagna, επίσης από την Κρήτη, και ο Angelico από τη Σύρα.¹¹

Σε έκθεση του 1667 του fra Giuseppe Sebastiani di Santa Maria, επισκόπου Ιερουπόλεως και απεσταλμένου του πάπα,¹² διαβάζουμε ότι στην πόλη της Ζακύνθου υπήρχαν δύο δυτικές εκκλησίες –η μία από αυτές ήταν η μονή της Παναγίας των Χαρίτων, όπου λειτουργούσαν οι πατέρες Zoccolanti,¹³ οι οποίοι εκατέρωθεν της εκκλησίας διατηρούσαν και ένα μικρό μοναστήρι. Ο Sebastiani μάς αναφέρει ότι εκεί ζούσαν δύο ιερείς και δύο προσήλυτοι (conversi). Ο ένας ιερέας ήταν ο πατέρας Angelico από τη Σύρα, ηγούμενος της μονής, 60 ετών, παλαιός κληρικός, ενάρετος και καλός μουσικός. Ο άλλος ήταν ο πατέρας Αμβρόσιος από τη Σητεία, 45 ετών, επίσης παλαιός κληρικός. Υπήρχαν, ακόμα, ο διάκονος Ανδρέας από την Κρήτη, 22 ετών, απλός και καλός χριστιανός, και ο Βασίλειος από την Κρήτη, 22 ετών και αυτός, επίσης καλός χριστιανός. Όλοι, λοιπόν, προέρχονταν από την επαρχία της Κρήτης. Επίσης, στην έκθεση δηλώνεται ότι τα εισοδήματά τους προερχόντουσαν από τα ακίνητα που διέθεταν, από τα τρόφιμα που τους παρείχε ο προβλεπτής (biscotti), από αγγαρείες καταδίκων στις γαλέρες και από ελεημοσύνες που πραγματοποιούσαν

10. G. Hofmann, «La Chiesa Cattolica in Grecia (1600-1830)», *Orientalia Christiana Periodica*, τ. 2 (1936), σ. 169.

11. Σε αναφορά του επισκόπου Gozadino προς τον επίσκοπο Ζακύνθου με αφορμή ένα εκπαιδευτικό ζήτημα που είχε ανακύψει στο νησί, ο ιεράρχης παρέθεσε και όλα τα, κατά τη γνώμη του, κακώς κείμενα που συνέβαιναν στη Ζάκυνθο. Αναφερόμενος στη μονή, εξέφρασε αρνητική γνώμη για τους περισσότερους μοναχούς της, κατηγορώντας τους για διάφορα αδικήματα-αμαρτήματα (π.χ. σιμωνία και απληστία)· βλ. Παναγιώτα Τζιβάρια, «Σχολεία και δάσκαλοι στα χρόνια του Λατίνου επισκόπου Francesco Gozadino (1654-1673)», *Παρνασσός*, τ. Μ' (1998), σ. 275, υποσ. 107.

12. Στέφανος Κακλαμάνης, «Σημειώσεις», *ό.π.*, σ. 74.

13. Zoccolanti ονομάζονταν οι Ελάσσονες Αδελφοί (Fratelli Minori), από τα ξύλινα πέδιλα που φορούσαν.

στην πόλη. Επίσης, διατηρούσαν και σχολείο στη μονή,¹⁴ όπου διδασκόταν γραφή, ανάγνωση και μουσική. Στις διάφορες περιγραφές της μονής αναφέρεται ότι ο κεντρικός ναός διέθετε πέντε ιερά βήματα (altari): ο κύριος βωμός ήταν αφιερωμένος στην Παναγία των Χαρίτων και οι άλλοι στον Άγιο Αντώνιο, τον Άγιο Φραγκίσκο, τον Άγιο Ιωάννη τον Βαπτιστή και στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Η μονή επίσης διέθετε και εκκλησιαστικό όργανο – ο περίφημος μουσικός Βαρθολομαίος Κορντάνς μόνασε για μερικά χρόνια στη μονή–, πολλές ταφές¹⁵ στο εσωτερικό της και γενικά η μονή και ο ναός είχαν όλα τα απαραίτητα για τη σωστή λειτουργία του μοναστικού συγκροτήματος σκεύη.¹⁶

Άλλη πηγή πληροφόρησης σχετικά με τη μονή είναι ένας ανέκδοτος ιδιωτικός κώδικας,¹⁷ ο οποίος καλύπτει χρονολογικά σχεδόν ολόκληρο τον 17ο αιώνα. Σε αυτόν, μεταξύ των άλλων εγγραφών, υπάρχουν και πληροφορίες που αφορούν στη μονή της Παναγίας των Χαρίτων. Οι αναφορές αυτές έχουν να κάνουν με καταγραφές πράξεων που σχετίζονται με οικονομικές υποχρεώσεις Ζακυνθινών προς τη μονή. Από αυτές τις εγγραφές μπορούμε να επιβεβαιώσουμε αυτό που και ο επίσκοπος Ιερουσόλεως αναφέρει, ότι δηλαδή οι μοναχοί προσπορίζονταν τα προς το ζην και από την έγχειο περιουσία που κατείχαν, τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο. Από τον κώδικα αυτό, λοιπόν, μπορούν να εξαχθούν στοιχεία για την οικονομική κατάσταση της μονής μέσω της μίσθωσης κτημάτων της (αμπέλια και ελαιώνες)¹⁸ καθώς και μιας οικίας στην οικογένεια Μέγκουλα.¹⁹ Η

14. Η σχολή της μονής ήταν σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο της Ζακύνθου μέχρι και τα τελευταία έτη της λειτουργίας της. Εκεί έλαβαν την πρώτη τους μόρφωση προσωπικότητες, όπως ο μετέπειτα επίσκοπος Ζακύνθου-Κεφαλληνίας Φραγκίσκος Αντώνιος Μερκάτης, καθώς και άλλοι επιφανείς Ζακυνθinoί και όχι μόνο. Στο σχολείο της μονής επίσης δίδαξαν και σημαντικοί δάσκαλοι, όπως ο Λαυρέντιος του Αγίου Ρέμου και ίσως και ο Σάντο Ρώσση βλ. Modugno, *ό.π.*, σ. 83 και Χιώτης, *ό.π.*, τ. ΣΤ', σ. 115.

15. Ο Λ. Ζώης (Λεξικόν, *ό.π.*, τ. Α', σ. 509) αναφέρει την περίπτωση της Ισαβέλλας Φράνκα, η οποία με διαθήκη της το 1522 ζήτησε να ταφεί στον ναό της Santa Maria.

16. Στέφανος Κακλαμάνης, «Σημειώσεις», *ό.π.*, σ. 74.

17. Απόστολος Κουρουπάκης, *Σύμμικτος ζακυνθινός κώδικας του 17ου αι., ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας, Κέρκυρα 2009 (στο εξής: *Κώδικας Ζακύνθου*). Ο κώδικας ανήκει στην ιδιωτική συλλογή του καθ. Θεοδόση Πυλαρινού.

18. [...] *per una casa che tiene dal convento* [...] και [...] *per la vigna, et olivari* [...] *di esso conv(ent)o* [...] βλ. *Κώδικας Ζακύνθου*, σ. 199 και 214 αντίστοιχα.

19. Οι εκκλησίες και οι μονές της Λατινικής Επισκοπής Ζακύνθου και Κεφαλληνίας, όπως ήταν φυσικό, συχνά ενοικιάζαν κτήματα και οικίες που είχαν στην κατοχή τους: βλ. D. A. Zakythinos, «Το κτηματολόγιον της Λατινικής Επισκοπής Κεφαλληνίας και Ζακύνθου κατά τον ΙΓ' αιώνα», *Ελληνικά*, τ. Ε' (1932), σ. 323-333, D. A. Zakythinos –

μονή λάμβανε από την οικογένεια Μέγκουλα²⁰ κάθε χρόνο επτά ή οκτώ λίβρες λάδι από το κτήμα και ενοίκιο, τρεις λίρες, από την ενοικιαζόμενη οικία. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι οφειλέτες ξεπλήρωσαν το χρέος τους προς τη μονή με κερύ και με κρασί.

Τα ονόματα μερικών από τους μοναχούς που καταγράφονται στις εκθέσεις του Gozadino και του Giuseppe di Santa Maria, αναφέρονται και στον προαναφερθέντα ιδιωτικό κώδικα και μπορούν να ταυτιστούν με ασφάλεια. Άλλα ονόματα που αναφέρονται, είναι ο μοναχός Paolo Cordoni, κάτοχος του ναού της Αγίας Αικατερίνης της πόλης της Ζακύνθου, τον οποίο διεκδίκησαν το 1702 οι Ελάσσονες Αδελφοί της Κρήτης, αφού είχε εγκαταλειφθεί από τους Φραγκισκανούς της Ζακύνθου λόγω της μετεγκατάστασής τους στη μονή της Santa Maria delle Grazie στον Αιγιαλό.²¹ Επίσης, αναφέρεται και ο Ματθαίο Buon από την Κρήτη, ο οποίος το 1658 κατείχε τον τίτλο του viceguardiano, ενώ το 1653 καταγράφεται ως κανονικός εφημέριος του ναού της Santa Maria.²² Στον ιδιωτικό κώδικα ο μοναχός φέρει τον τίτλο του presidente, δηλαδή του ηγουμένου. Δεν μπορούμε με ασφάλεια να ταυτίσουμε τον μοναχό Gian Mattia Bon της μονής της Santa Maria delle Grazie με τον ομώνυμο που το 1670 μαζί με άλλους Φραγκισκανούς μοναχούς από την Κρήτη αιτήθηκε την παραχώρηση μιας μονής στην περιοχή της Βενετίας.²³ Ο Giovanni Francesco Demezzo αναφέρεται στον ιδιωτικό κώδικα από τη Ζάκυνθο ως ηγούμενος της μονής κατά τα έτη 1676 και 1680-1681, ενώ στο Λεξικό του Ζώη καταγράφεται ως εφη-

---

Chryssa A. Maltezu, «Storia dell'Episcopato Latino di Cefalonia e Zante», *Μνημόσυνο Σοφίας Αντωνιάδη*, Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας, Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, αρ. 2, Βενετία 1974, σ. 65-109. Ενδιαφέρον έχει και ένα έγγραφο που φυλάσσεται στα ΓΑΚ Ζακύνθου, όπου φαίνεται ότι η οικογένεια Σκιαδόπουλου διεκδικεί δύο κομμάτια γης, το ένα στις Αλυκές και το άλλο στον Άγιο Αντώνιο στο χωριό Καταστάρι, με μόνες απτές αποδείξεις τα σημειώματα αποπληρωμής του εδαφονομίου· Βλ. ΓΑΚ Ζακύνθου, φάκ. 1, υποφ. 6, χ.αρ. Πιθανόν, λοιπόν, και οι καταγραφές στον σύμμικτο ιδιωτικό κώδικα (*Κώδικας Ζακύνθου*) να είχαν τον ίδιο σκοπό, να αποδείξουν δηλαδή μελλοντικά τη συνεχή χρήση των εδαφών.

20. Για την οικογένεια Μέγγουλα βλ. *Κώδικας Ζακύνθου*, σ. 52-54 και Λ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 410.

21. Βλ. σχετικά Γ. Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1667-1714)*, τεύχος δεύτερο, (1667-1714), Ιωάννινα 1985, σ. 42, αρ. 225.

22. Βλ. Παναγιώτα Τζιβάρια, «Σχολεία και δάσκαλοι στη Ζάκυνθο στα χρόνια του Francesco Gozadino», *Παρνασσός*, τ. 40 (1998), σ. 275, υποσ. 107, και Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 454.

23. Ulderico Vicentini, OFM, «Nota storica di S. Spirito in Isola di Venezia tratta da documenti inediti», *Le Venezie Franciscane*, τ. XIX (1952), σ. 15.

μέριος.²⁴ Ο μοναχός Angelico da Scira, γνωστός και από τις δύο εκθέσεις που προαναφέραμε, υπηρέτησε στη μονή 30 περίπου χρόνια.²⁵ Ο μοναχός Σεβαστιανός Δα Πέζαρος αναφέρεται ως εφημέριος του ναού το 1594²⁶ και ο Ιππόλυτος da Brescia στον ζακυνθινό κώδικα καταγράφεται ως ηγούμενος το έτος 1638.²⁷ Ο Domenico Porta αναφέρεται ως procuratore της μονής τα έτη 1693 και 1694.²⁸ Στον ζακυνθινό κώδικα κατονομάζεται ακόμα ο Nanti Κλήμης (ηγούμενος το 1645),²⁹ ο Giuseppe από τη Χίο (ηγούμενος το 1681 και 1683),³⁰ ο Teodosio Maria από την Κρήτη (ηγούμενος το 1685), ο Giovanni Antonio από την Κρήτη (ηγούμενος το 1688), ο Φίλιππος από τη Σητεία (procuratore το 1693), ο οποίος, σύμφωνα με τον κώδικα, ήταν αγράμματος, αφού δηλώνεται καθαρά ότι υπογράφουν άλλοι για λογαριασμό του, *per non saper lui scrivere*, ο Νικόλαος Bapuli το 1696, ο Domenico Dignal από τη Βενετία (ηγούμενος το 1705) και ο prè Novara.

Ένας από τους πιο σημαντικούς μοναχούς που εγκαταβίωσαν στη Santa Maria delle Grazie ήταν και ο ο σπουδαίος μουσικός του 18ου αιώνα Βαρθολομαίος Κορντάνς, ο οποίος από τη γενέτειρά του Βενετία βρέθηκε στη Ζάκυνθο, όπου παρέμεινε για δέκα χρόνια φέροντας το σχήμα ως μοναχός Ιάκωβος.³¹ Με δεδομένο ότι η μονή διέθετε μουσικό όργανο και ότι

24. Για τους Demezzo βλ. Α. Ζώης, «Κρήτες εν Ζακύνθω», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών*, τ. Β', Αθήνα 1939, σ. 121 και 131· Ασπασία Παπαδάκη, «Ο επίσκοπος Χανίων Giorgio Demezzo (1657-1668)», *Ανθη Χαρίτων*, Βενετία 1998, σ. 497-512· Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 151.

25. Βλ. σχετικά SOCG 285, φ. 351r και Τζιβάρρα, «Σχολεία και δάσκαλοι στη Ζάκυνθο», ό.π., σ. 275, υποσ. 107.

26. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 145.

27. Στο ίδιο, σ. 241

28. Σημειώνουμε ότι ο Domenico Porta καταγράφεται και ως πρώην provinciale της επαρχίας του San Giovanni Battista del Regno di Candia e di Morea και ως commissario in Levante το 1701· βλ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 542 και του ίδιου, «Αλληλογραφία», *Αι Μούσαι*, τχ. 103 (1 Δεκεμβρίου 1896), σ. 643.

29. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 467. Στο *Λεξικό* του Α. Ζώη αναφέρεται και ένας Ιωσήφ από τη Χίο ως κανονικός της μονής και προϊστάμενος της μονής του Αγίου Μαρτίνου στο Κάστρο των Κυθήρων το 1671· Βλ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 247.

30. Στο *Λεξικό* του Α. Ζώη αναφέρεται και ένας Ιωσήφ από τη Χίο ως κανονικός της μονής και προϊστάμενος της μονής του Αγίου Μαρτίνου στο Κάστρο των Κυθήρων το 1671· Βλ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 247.

31. ACPV, Segreto, Patrimoniorum, φ. 315r-v. Ευχαριστώ τον καθηγητή Lorenzo Nassimbeni για την αποστολή του άρθρου του και των σχετικών φύλλων από τον κώδικα, καθώς και τον προϊστάμενο του Αρχείου του Πατριαρχείου της Βενετίας don Diego Sartorelli για την αποστολή των ψηφιακών αντιγράφων σε υψηλή ανάλυση. Για τον

ο μοναχός Angelico da Scira ήταν πολύ καλός μουσικός, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο Ιάκωβος από τη Βενετία, ο κατά κόσμον Βαρθολομαίος, οπωσδήποτε μπόρεσε να εξασκηθεί στην εκκλησιαστική μουσική στο διάστημα που διέμεινε στη μονή, ενώ στη συνέχεια διέπρεψε στην Ιταλία.

Διοικητικά ο ναός και η μονή ανήκαν στην επαρχία του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή της Κρήτης,³² ενώ αργότερα, μετά την κατάργηση της επαρχίας της Ρωμανίας, εντάχθηκαν στην επαρχία του Αγίου Ιερωνύμου. Η μονή μετά από λίγα χρόνια, το 1793, παραχωρήθηκε στους Μεταρρυθμισμένους Φραγκισκανούς.³³

Το κτήριο της μονής το 1743 ήταν ετοιμόρροπο εξαιτίας των σεισμών που είχαν προηγηθεί. Έτσι, οι μοναχοί (οι *Minori Osservanti* από τον Άγιο Φραγκίσκο της Κρήτης) αιτήθηκαν, την 25η Μαΐου, τη βοήθεια των αρχών.³⁴ Η μονή τα τελευταία χρόνια της βενετικής κυριαρχίας φαίνεται ότι είχε φθίνουσα πορεία, με αποτέλεσμα τη διάλυσή της αμέσως μετά το τέλος της βενετικής κυριαρχίας στα Ιόνια Νησιά.

Οι πρόσοδοι της μονής από την έγγειο ιδιοκτησία της δημεύθηκαν αργότερα, με διάταγμα της Επτανησιακής Γερουσίας την 20ή Ιανουαρίου 1805, με σκοπό την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών του νησιού.³⁵

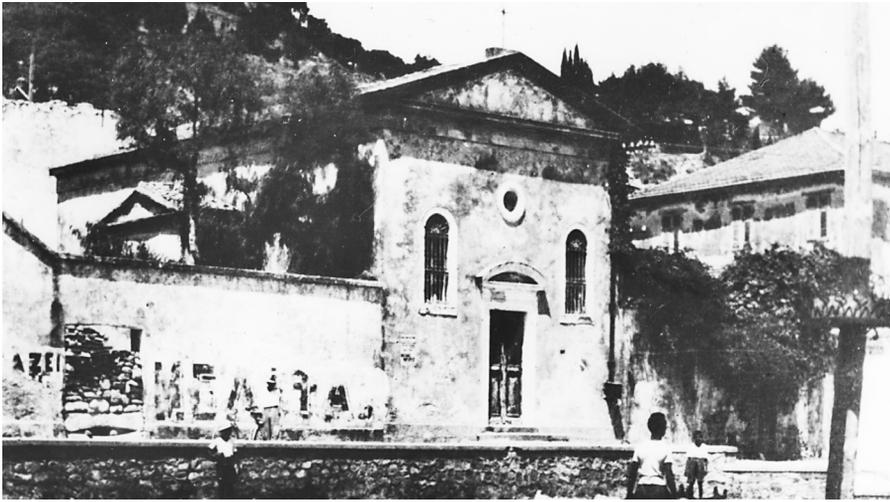
Βαρθολομαίο Κορντάνς βλ. Lorenzo Nassimbeni «Nuovo contributo alla biografia di Bartolomeo Cordans», στο: Maurizio Grattoni d'Arcano (επιμ.), *Arti e società in Friuli al tempo di Bartolomeo Cordans*, Forum, Udine 2007, σ. 14.

32. P. Basilio Pandzic O.F.M., *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum continuati, (1671-1680)*, τ. 32, Ρώμη 1964, σ. 509-510.

33. Donato Fabianich, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina Fino Ai Giorni Nosti*, Zara 1863, σ. 390· ACPV, *Patriomoniorum*, φ. 315r, «convento S. Maria Gratia Zacynthi ordinis minorum observantium provincie Cretarum»· Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, «Οι μονές των Φραγκισκανών Κοινοβιακών», ό.π., σ. 116· p. Basilius Pandzic O.F.M., *Historia Missionum ordinis fratrum minorum*, τ. IV, Ρώμη 1974, σ. 87-88· Μάρκος Ν. Ρούσσοσ-Μηλιδώνης, *Φραγκισκανοί Καπουκίνοι. 400 χρόνια προσφοράς στους Έλληνες, 1585-1995*, Αθήνα 1996, σ. 334.

34. Γεώργιος Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας*, τεύχος τρίτο, (1714-1796), Ιωάννινα 1992, σ. 38, αρ. 179.

35. Δημεύθηκαν για περίοδο έξι ετών και τα κτήματα των καθολικών μοναστηριών του Αγίου Φραγκίσκου στο Κάστρο και του Προφήτη Ηλία, καθώς και του ναού του Αγίου Νικολάου. Επίσης, δημεύτηκαν και οι οικίες που βρίσκονταν στην πόλη της Ζακύνθου και ανήκαν στις ορθόδοξες μονές της Παναγίας της Σπηλιώτισσας και του Αγίου Γεωργίου των Κρημνών· βλ. σχετικά Λ. Ζώης, *Αι εν Ζακύνθω μοναί, Ζάκυνθος* 1900, σ. 19-20· Γεράσιμος Ε. Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων*, τ. Β', Αθήνα 1889, σ. 122-123. Το 1889 δημοσιεύθηκε ένα ημίφυλλο, της Μαρίας Παρινού-Ποτίρη, με τίτλο *Τα κτήματα της διαλελυμένης μονής της Παναγίας των Χαρίτων, Ζάκυνθος*,

Εικόνα: Φωτογραφία της μονής της Santa Maria delle Grazie πριν από το 1953 (Αρχείο Σπ. Γαούτση)

Από τον κατάλογο³⁶ των προς δήμευση κτημάτων και των πλειοδοσιών που έγιναν για κάθε κτήμα, μπορούμε να δούμε την περιουσιακή κατάσταση της μονής. Το μοναστήρι κατείχε ικανή ακίνητη περιουσία σε πολλές περιοχές του νησιού.³⁷ συγκεκριμένα, στον κατάλογο αναφέρεται ένας ελαιώνας στο Νικολακάδο,³⁸ οκτώ ρίζες ελιές και αμπελώνας στην περιοχή Περάμπελα,³⁹ στα περίχωρα του χωριού Μαχαιράδο, το μετόχι Αυριακό⁴⁰

τυπ. Καραγιώργη. Δυστυχώς, το εν λόγω ημίφυλλο δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί, και βιβλιογραφείται μόνο στο Λεξικό του Ζώη (τ. Α', σ. 218).

36. ΓΑΚ Ζακύνθου, φ. 1, υποφ. 1, φ. 16v-17r.

37. Ο Λ. Ζώης στο Λεξικό του αρύεται από το Χρονικό του Βαρβιάνη ότι και το μη σωζόμενο σήμερα χωριό της Αγίας Παρασκευής, πλησίον του χωριού Βουγιάτο, ανήκε στη Μονή της Santa Maria delle Grazie. Μάλιστα, όπως σημειώνεται, στον κεντρικό ναό της μονής σωζόταν και μεγάλη εικόνα της εν λόγω Αγίας, η οποία αργότερα μεταφέρθηκε στον καθεδρικό ναό του Αγίου Μάρκου· βλ. Ζώης, Λεξικόν, ό.π., τ. Α', σ. 516-517. Φυσικά, η μονή κατείχε περιουσία στα περίχωρα του χωριού Μαχαιράδου, νοτίως του Βουγιάτου.

38. Περιοχή κοντά στο χωριό Παντοκράτωρ (παλαιά ονομασία Πεισινώντας). Βλ. Ζώης, Λεξικόν, ό.π., τ. Α', σ. 474.

39. Περιοχή κοντά στο χωριό Μαχαιράδο. Βλ. Ζώης, Λεξικόν, ό.π., τ. Α', σ. 542.

40. Ο Αυριακός ήταν οικισμός πολύ κοντά στο χωριό Μπανάτο· βλ. και Χρήστος Λιβέρης, Τα τοπωνύμια της Ζακύνθου, Ζάκυνθος 2002, σ. 76· Ντ. Κονόμος, <Ζακυν-

με ελαιώνα (με κορωνέικες και τοπικής ποικιλίας ελαιόδεντρα), αμπελώνα, λεμονιές και δύο οικίες με πατητήρια, καθώς και ένας ελαιώνας στην περιοχή Λουρίδα (με κορωνέικες και τοπικής ποικιλίας ελαιόδεντρα).⁴¹

Από τα έγγραφα που απόκεινται στα ΓΑΚ Ζακύνθου, φαίνεται ότι η μονή κατείχε και περιουσία εντός της πόλης, όπως οικίες, κήπους και οικόπεδα. Άλλωστε, και μέσω του ιδιωτικού κώδικα γνωρίζουμε ότι η οικογένεια Μέγκουλα είχε υποχρεώσεις προς τη μονή, λόγω ενοικιάσεως των κτημάτων της. Διαβάζουμε στην αναφορά-Έκθεση του Διονυσίου Βολδού: «Αι μεγαλοδωρικοί των κατά καιρόν ενταύθα καθολικών ευσεβών, τα κληροδοτήματα, αι προικίσεις προς διατήρησιν και προαγωγήν του θείου ναού τούτου και Μονής προκύπτουσι τρανότατα εκ της λίαν πλουσίας και εκτεταμένης ιδιοκτησίας αυτών και εκ των πλουσιωτάτων και πλείστων εδαφονομίων [...]».⁴² Περιουσιακά ζητήματα της μονής απασχόλησαν την τοπική κοινωνία και την τοπική καθολική εκκλησία και τον 19ο αιώνα, μιας και η περιουσία του μοναστηριού χρησιμοποιήθηκε για τη χρηματοδότηση της εκπαίδευσης στο νησί, δημεύθηκε η ακίνητη περιουσία της, ενώ ανέκυψαν και διάφορα άλλα προβλήματα εξαιτίας ακριβώς αυτής της αναγκαστικής δήμευσης.

Η διάλυση της Γαληνότατης Δημοκρατίας της Βενετίας έμελλε να σηματοδοτήσει και την αρχή του τέλους της μονής. Στην Έκθεση του Διονυσίου Βολδού διαβάζουμε τα εξής: «Περί τα 1797 κατά την πτώσιν της Ενετικής Επικρατείας, μεταναστάντες εντεύθεν οι νεότεροι των μοναχών τούτων, τελευτήσαντες οι λοιποί των πρεσβυτέρων επέζησεν αυτοίς ο μόνος εφημέριος Αιδεσιμώτατος Λαυρέντιος του Αγίου Έμμου [...]».⁴³ Τελευταίος, λοιπόν, μοναχός, ή έστω από την παλαιά φουρνιά των ιερωμένων της μονής στην Παναγία των Χαρίτων, ήταν ο Λαυρέντιος του Αγίου

θινό Κτηματολόγιο του 1820», *Επτανησιακά Φύλλα*, τ. Ι, τχ. 2 (1979), σ. 56 και Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 20.

41. Η Λουρίδα είναι περιοχή κοντά στο χωριό Μπανάτο, που ονομαζόταν και Λουρίδα του Φλαρέωνε. Το τοπωνύμιο είναι δηλωτικό της ύπαρξης εκεί φλάρων, δηλαδή δυτικών μοναχών του Τάγματος των Ελάσσωνων Αδελφών (Fрати Μinοri). Βλ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 377.

42. ΓΑΚ Ζακύνθου, φάκ. 1, υποφ. 6, χ.α.

43. ΓΑΚ Ζακύνθου, φάκ. 1, υποφ. 6, σ. [2]. Πρόκειται για τον ιερωμένο και δάσκαλο Lorenzo di San Remo, τον οποίο ο κανονικός Διονύσιος αναφέρει ως Λαυρέντιο του Αγίου Έμμου. Ως ημερομηνία θανάτου του στο *Λεξικό* του Ζώη αναφέρεται η 30ή Ιανουαρίου του 1852, που αντιστοιχεί στο Ιουλιανό Ημερολόγιο, ενώ στην αναφορά του Διονυσίου Βολδού αναφέρεται η 11η Φεβρουαρίου, που αντιστοιχεί στο Γρηγοριανό Ημερολόγιο· βλ. Ζώης, *Λεξικόν*, ό.π., τ. Α', σ. 347.

Ρέμμου, ο οποίος για πολλά χρόνια ακόμα ποιίμανε στην επισκοπή της Ζακύνθου αφήνοντας σημαντικό έργο.

Η περαιτέρω διερεύνηση της ιστορίας της μονής κρίνεται απαραίτητη, καθώς η Παναγία των Χαρίτων και οι άνθρωποί της διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στον τόπο. Μάλιστα, στα θεμέλια της μονής πιστεύεται ότι είχε ενταφιαστεί ο σπουδαίος Φλαμανδός ανατόμος Ανδρέας Βεζάλιος (Andreas Vesalius), ο οποίος απεβίωσε στο νησί της Ζακύνθου, κατά την επιστροφή του στην πατρίδα του μετά από ένα ταξίδι στους Αγίους Τόπους.⁴⁴ Θεωρείται, επίσης, ότι στη μονή τάφηκε και ο μεγάλος Ρωμαίος ρήτορας Κικέρωνας, όπως δηλώνουν όλοι οι επισκέπτες της μονής ήδη από το τελευταίο τέταρτο του 16ου αιώνα. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών στα θεμέλια της μονής, το 1544, ο μοναχός Άγγελος από την Απουλία ανακάλυψε την τεφροδόχο και άλλα αντικείμενα, μία δακρυδόχο και ένα ακόμη γυάλινο αγγείο, με επιγραφή, όπου αναγραφόταν το όνομα του Κικέρωνα.⁴⁵ Η πιθανότητα, λοιπόν, της

44. C. Donald O'Malley, «Andreas Vesalius' Pilgrimage», *Isis*, τ. 45, αρ. 2 (Ιούλιος 1954), σ. 142-144 και George Sarton, «The Death and Burial of Vesalius, and, Incidentally, of Cicero», στο *ίδιο*, σ. 131-137· Νικόλαος Βαρβιάνης [μέσω του Σπ. Δοντά], «Το μέρος της νήσου Ζακύνθου έθνα απέθανε και ετάφη ο μέγας ανατόμος Ανδρέας Βεζάλ», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών. Συνεδρία 3ης Απριλίου 1952*, Αθήνα 1952, σ. 193-196· A. G. Saint Sauver, *Voyage historique, littéraire et pittoresque dans les îles et possessions ci-devant vénitiennes du Levant*, τ. 3, Παρίσι 1799-1800, σ. 246· Ντ. Κονόμος, «Ο τάφος του Ανδρέα Βεζάλ στη Ζακύνθο», *Επτανησιακά Φύλλα*, τ. Θ', τχ. 1 (1976), σ. 119-121. Αναφέρεται χαρακτηριστικά από τον Γερμανό περιηγητή: «[...] Zacynthus, in qua insula coenobium est, nominae Mariae de Gratia, in cujus templo Andreas Vesalius Bruxellensis, medicus et Anatomicus clarissimus sepultus est, cum hac inscriptione: Andreae Vesalii Bruxellensis tumulus, qui obit anno Domini M.D.LXIV Id. Octobris, cum ex Hierosolyma rediisset, anno aetatis suae LVII [...]», στο: Furer, Christoph ab Haimendorf, *Itinerarium Aegypti, Arabiae, Palaestinae, Syriae, aliarumque regionum Orientalium*, Norimbergae 1620, σ. 2. Την περιγραφή αυτή επιβεβαιώνει και ο Βέλγος Zuallart (*Il devotissimo viaggio di Gierusalemme*, ό.π., σ. 85-86).

45. Baldassarre Maria Remondini, *De Zacynthi antiquitatibus et fortuna commentarius*, Venetia 1756, σ. 58-69 και Ρουμπίνη Δημοπούλου, *Hugo Favolius Hodoeporici Byzantini liber III (1563). Γλωσσική και ερμηνευτική εξέταση*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλολογίας, Αθήνα 2006, σ. 172-178· Διονύσιος Καλογερόπουλος, *Ο εν Ζακύνθω τάφος του Κικέρωνος*, εν Αθήναις 1947. Να σημειωθεί ότι στη μονή, το 1799, ετάφη και ο Pierre Augustin Guys, Γάλλος περιηγητής και συγγραφέας του *Voyage littéraire de la Grèce*. Εντός της εκκλησίας υπήρχε και επιτύμβια πλάκα, που ανέγραφε «D.O.M. HIC QUIESCIT PETRUS AUGUSTINUS CUSIUS (sic) ACADEMICUS MASSILIENSIS... MDCCXIX (sic)», βλ. Iph. Anastasiadou, «Les Russos-Turcs à Zante, en 1798: (D'après un manuscrit inédit de P.-A. Guys)», *Balkan Studies*, τ. 14 (1973), σ. 15 και 45.

ταφής του Κικέρωνα στη μονή αλλά και η εύρεση περισσότερων στοιχείων για την ταφή του Βεζάλιου εκεί μπορούν να γίνουν η αφορμή για ενδελεχέστερη έρευνα περισσότερων αρχείων, ώστε να ανασυνταχθούν κατά το δυνατόν καλύτερα οι ιστορικές ψηφίδες που απαρτίζουν το ενδιαφέρον μωσαϊκό της μονής.

Πίνακας
Ηγούμενοι και μοναχοί της μονής (17ος αιώνας)

Έτος	Τίτλος	Όνομα
1636 και 1653	<i>presidente και canonico</i>	Gian Mattia Bon
1638	<i>guardiano</i>	Ippolito da Brescia
1641 και 1649	<i>guardiano</i>	Clemente Nanti
1653	<i>guardiano</i>	Egidio di Candia
1594	<i>canonico</i>	Sebastiano da Pesaro
1676, 1680-1681	<i>guardiano</i>	Giovanni Francesco Demezzo
1681 και 1683	<i>guardiano</i>	Giuseppe da Scio
1684	δεν αναφέρεται	Angelico da Scira
1685	<i>presidente</i>	Teodosio Maria di Candia
1688	[<i>guardiano</i>]	Giovanni Antonio di Candia
1690	δεν αναφέρεται	Filippo di Settia
1691	<i>guardiano</i>	Dionisio Dacci di Candia
1693-1694	<i>procuratore</i>	Domenico Porta
1693	<i>procuratore</i>	Filippo da Settia
1695	<i>chierico Novizio</i>	Nicolò Demezo
1696	δεν αναφέρεται	Nicolò Bapuli
1697	<i>procuratore</i>	Paulo Cordoni
1705	<i>presidente</i>	Domenico Dignal di Venezia
(άγνωστο)	<i>superiore</i>	pré Novara

Πηγές: Κώδικας Ζακύνθου· Στέφανος Κακλαμάνης, «Σημειώσεις για τον Ζήνωνα», *Ελληνικά*, τ. 62 (2012), σ. 43-104· Παναγιώτα Τζιβάρια, «Σχολεία και δάσκαλοι στα χρόνια του Λατίνου επισκόπου Francesco Gozadino (1654-1673)», *Παρνασσός*, τ. Μ' (1998), σ. 252-283.